

Hřebíček, Libor

Profesionální orientace mládeže jako společenskovýchovný jev

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I, Řada pedagogicko-psychologická. 1985, vol. 34, iss. 120, pp. [49]-58

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112601>

Access Date: 07. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LIBOR HŘEBÍČEK

PROFESIONÁLNÍ ORIENTACE MLÁDEŽE JAKO SPOLEČENSKOVÝCHOVNÝ JEV

Jedním ze základních úkolů, které se nezbytně realizují v průběhu výchovy a vzdělávání mladé generace, je příprava k životnímu povolání (profesi). Výkon tohoto povolání totiž podstatným způsobem umožňuje každému jedinci životní seberealizaci a současně představuje i příspěvek k rozvoji celé společnosti.

Příprava k moderním a vysoce náročným profesím, které odpovídají současnému stupni společensko-výrobního procesu, se uskutečňuje plánovitě, záměrně a dlouhodobě, počínaje předškolním věkem dítěte a dospělostí člověka konče. V takto pojatém procesu výchovy k povolání má své místo tzv. profesionální orientace — jako specifická součást pracovní výchovy a celé komunistické výchovy naší mládeže. Na všeobecně vzdělávacích školách završuje proces všeobecného polytechnického vzdělání a pracovní výchovy a připravuje na uvědomělou volbu povolání. V důsledku závažných problémů, na které naše společnost stále naléhavěji poukazuje zvláště v souvislosti s první volbou povolání — u 14leté mládeže, zcela logicky se rovněž těžiště profesionální orientace začíná spatřovat mezi mládeží, která navštěvuje základní školu. Tomu odpovídá i stále větší pozornost, kterou procesu výchovy této mládeže k uvědomělé volbě povolání věnují pedagogové i ostatní odborní pracovníci.

V duchu naznačených potřeb je zpracována i tato studie. Jejím smyslem je poukázat na současnou socialistickou profesionální orientaci mládeže jako na složitý společensko-ekonomický a výchovný jev.

POJEM A ZÁKLADNÍ PROBLÉMY PROFESIONÁLNÍ ORIENTACE MLÁDEŽE

Při sledování problematiky profesionální orientace se jeví nezbytným především vymezit její základní charakteristiku, jako východisko pro další, hlubší zkoumání celého jevu. Zde, jako při poznání jiných výchovně vzdělávacích jevů, vycházíme ze základních tezí marxistické teorie poznání.

Podle nich, jak je známo, je třeba základ každého společenského jevu — kterým tato profesionální orientace nepochybně je — hledat a vidět v materiálních podmínkách života konkrétní lidské společnosti. Profesionální orientace má tento základ ve světě práce. Samotný název úzce souvisí a je odvozován od pojmu „profese“. A jak se např. uvádí v Příručném slovníku naučném, uvedený výraz znamená povolání nebo druh činnosti, vyžadující jistou přípravu (1962, s. 723). K jeho základnímu vymezení patří, že je materiálně a historicky podmíněn. Jeho trvání i změna závisí na interakci mezi objektivními faktory (výrobními silami, výrobními vztahy) a subjektivními faktory (individuálními vlastnostmi jednotlivých pracovníků: jejich vědomostmi, dovednostmi, schopnostmi, aj.) výroby a života určité společnosti. Nabytí profese pak umožňuje každému člověku základní formu konfrontace a přizpůsobení životnímu prostředí.

Úspěšný výkon profese, v níž se člověk co nejlépe seberealizuje, se v tomto světle jeví jako základní podmínka, limitující rozvoj a existenci každého člověka. Je správné, jak např. zdůrazňuje pedagog W. Kuhrt (1976, s. 4) anebo sociolog F. Kahuda (1972, s. 7), že volba vhodné profese představuje v životě člověka nejdůležitější rozhodnutí. To zdaleka přesahuje rámec každé jednotlivé osobnosti a promítá se i do zájmů a potřeb celé společnosti.

Závažnost volby povolání, vyplývající ze složitého charakteru společensko-výrobní praxe, již odedávna vyžadovala aby mladí lidé na ni byli více či méně dlouhodobě a rozsáhle připravováni. Avšak dnes se tento požadavek stal mimořádně naléhavým. Je tomu tak v důsledku celosvětově nastupující vědeckotechnické revoluce, s níž je spojen prudký rozvoj výroby a nakonec celé společnosti. Dnes, jako nikdy předtím, vzrůstá úloha člověka jako objektu i subjektu tohoto prudkého vývoje. (Filipec—Richta, 1972, s. 30.) Zaujímání náročných rolí ve stále komplikovanější výrobě předpokládá ze strany mládeže zcela zákonitě dlouhodobou, rozsáhlou přípravu, jejímž zakončením pak musí být velmi pečlivá a uvážlivá volba vhodného povolání.

Pro oblast společenské činnosti, která se zabývá orientováním a vedením mladistvých k profesím a k jejich volbě, se všeobecně zažil název „profesionální orientace“. Jejím jádrem, v souhlase s filozofickým pojetím samotné profese, nemůže být nic jiného, než řešení rozporu mezi objektivně existujícími požadavky společnosti na jedné straně a subjektivními zájmy, přáními a vlastnostmi jednotlivých uchazečů o profese na druhé straně. Jak je zřejmé z názoru popředních odborníků, kteří se zabývají problematikou socialistické profesionální orientace (Baláž, 1977, s. 193; Kuhrt, 1973, s. 461; Pavlík, 1979, s. 210), jde o rozpor neantagonistický, a tedy řešitelný. Řešení spočívá, a zde opět existuje shoda názorů, v cílevědomém, dlouhodobém, integrativně pojatém, vědecky podloženém, s výrobní praxí spojeném a společností řízeném usměrňování ekonomicky a sociálně svobodných jednotlivců ke vhodným povoláním a jejich volbě. V takto pojatém procesu, který svou podstatou je zjevně procesem výchovně vzdělávacím, se postupně, jak říká K. A. Novikov, srovnává schéma individuality člověka s objektivním schématem potřeb a tendencí vývoje celé společnosti. Pokud dojde ke shodě, je vytvořena reálná situace pro uvědomělou a současně svobodnou volbu povolání. Ta respektuje jak požadavky společnosti, tak

i vhodně upravené a z hlediska jednotlivce rozvinuté individuální zájmy a předpoklady. (1972, s. 8.)

Profesionální orientace jako výchovný jev neexistuje samostatně, nýbrž v rámci jiných, širěji pojatých jevů. Podle O. Baláže (1976, s. 36), L. Mojžíška (1981, s. 168), W. Kuhrt (1980, s. 798) a jiných, je třeba profesionální orientaci považovat za zákonitou, neoddělitelnou součást (subsystém) vyšších společensko-přírodních celků: systému pracovní výchovy, výchovy celé i společensko-ekonomického a přírodního prostředí. Její ústřední problém, to jest problém uvědomělé a správné volby povolání, „... přesahuje rámec pracovní výchovy a její součásti — profesionální orientace. Rozhoduje to mnoho objektivních (ekonomické, sociální, regionální apod.) a subjektivních faktorů (fyzické a psychické předpoklady, rodinné a osobní zájmy a tradice, motivy, interperzonální vztahy a jiné). Proto není možné složitý, dlouhodobý proces, jehož výsledkem je volba povolání, omezit jen na profesionální orientaci ve škole. Proces volby povolání je mnohodimenzionální, společensky podmíněný“. (Baláž, 1977, s. 177.)

K nejobecnější charakteristice profesionální orientace patří i uvedení základních podmínek (zásad), za kterých nastíněný proces skutečně může probíhat. Je nesporné, že za prvořadou podmínku musíme považovat existenci ekonomicky a sociálně svobodné — socialistické společnosti. Jedině tato společnost, na rozdíl od předcházejících společenských zřízení, je schopna vytvořit nejzákladnější předpoklady pro svobodnou volbu povolání i pro odpovídající formy přípravy na ni. Jedině tato společnost totiž má zájem na svém neustálém rozvoji a současně i na všestranném formování osobnosti každého člověka. (Marx, 1953, s. 624). Vedle této podmínky je pro socialistickou profesionální orientaci ovšem typická i celá řada dalších podmínek, které vystupují ve formě výchovně vzdělávacích zásad. Mezi nimi musíme přednostně zdůraznit spojení výchovy k volbě povolání se společenskou praxí. Tvoří páteř celého procesu. Dále charakteristiku profesionální orientace spoluvytvářejí zásady: cílevědomost, soustavnost (dlouhodobé působení), jednota všech činitelů a vlivů (systémového pojetí výchovy), všestranné výchovné zaměření, aktivnost, uvědomělost, názornost, přiměřenost a postupnost, spojení kolektivních a individuálních forem výchovného působení.

Profesionální orientace je tedy — shrnuto na základě pojmů dialektického a historického materialismu — složitým, společensky a výchovně cíleným systémem. (Filozofický slovník, 1976, s. 463). Tento systém (jako každý obdobný) je zákonitě široce a do hloubky strukturovaný, skládá se z velkého počtu prvků, nacházejících se v mnohostranných vzájemných vztazích. Je to nutně jev, který se na jedné straně vyznačuje určitou celistvostí a relativní samostatností mezi výchovnými a společenskými jevy. Avšak na druhé straně je zákonitě zasazen do řádově větších celků. Tyto tvoří základní rámec jeho možností, spolupodílí se na tvorbě a dosahování základních cílů i na volbě a využití prostředků jejich realizace.

PROFESIONÁLNÍ ORIENTACE MLÁDEŽE JAKO SPOLEČENSKO-EKONOMICKÝ JEV

Respektujeme-li objektivní fakt, že podstatou profesionální orientace je řešení rozporu mezi společenskými požadavky na jedné straně a profesními

zájmy a předpoklady jednotlivců na straně druhé, pak při charakterizování současné (socialistické) formy tohoto jevu musíme svou další pozornost věnovat především podmínkám a požadavkům, které tato současná společnost pro realizaci profesionální orientace nastoluje. S jejich formulací, která svědčí o vědomí zásadního významu, jenž je přípravě mládeže k profesím a k jejich volbě přikládán, se setkáváme v řadě dokumentů stranických, státních i resortních orgánů. Tak např. ve Zprávě o činnosti strany a vývoji společnosti, přednesené na XVI. sjezdu KSC, se výchova ke správné volbě povolání zdůrazňuje v přímé souvislosti s celkovým dalším ekonomickým i sociálním rozvojem společnosti. (1981, s. 31—32, 38.) V koncepčním materiálu ministerstva školství, nazvaném Hlavní úkoly základního školství po XVI. sjezdu KSC, je výchova k volbě povolání vyzvednuta jako jeden z nejdůležitějších úkolů všech školských zařízení. (1981, s. 8, 12.) Její výsledky jsou považovány za kritérium efektivity práce celého výchovně vzdělávacího procesu.

Posuzování současné ekonomické, politické a sociální determinace profesionální orientace mládeže znamená zkoumání konkrétních materiálně výrobních a společenských podmínek i vztahů, do kterých se jedinci i celé ročníky žáků základních škol dostávají a jimiž jsou ovlivňováni při orientaci ke své první volbě povolání. Jak dosvědčuje teorie i praxe profesionální orientace v ČSSR, jde o aspekty, kterým byla a je věnována značná pozornost. V rovině teoretické a koncepční se zabývá vztahem vědeckotechnické revoluce a volby povolání O. Pavlík (1979). Jeho názory, bohatě podložené hlubokým poznáním reality, bezesporu spoluvytvářejí základy zkoumání a konstituování nejen této části, ale systému profesionální orientace vůbec. Empiricky a teoreticky, v rámci rozsáhlejších studií, se tomuto problému věnovali O. Baláž (1971) a M. Hargaš (1969). Oba jmenovaní pracovníci na základě studia dokumentů i jiných metod vytvořili a vymezili úlohu ekonomických a politicko-sociálních vlivů v rámci celého souboru činitelů profesionální orientace. Speciální výzkumy a studie sociální charakteristiky volby povolání provedla a publikovala M. Klímová (1971). V jejich rámci předložila značné množství konkrétních, přesně a detailně zpracovaných informací. V průběhu sedmdesátých let byly kvantitativní a částečně i kvalitativní ekonomické a sociální charakteristiky volby povolání pravidelně uváděny v článcích pracovníků ministerstva práce a sociálních věcí a publikovány v odborném časopise „Výchovný poradce“.

Z uvedených (a z mnohých dalších) dokumentů, jakož i z poznatků pramenících ze současnosti — z let osmdesátých — vyplývá, že vskutku primární determinantou pro současnou socialistickou profesionální orientaci je skutečnost, že naše společnost se nachází ve stadiu budování rozvinutého socialismu. Podle Zprávy o hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR v letech 1981—85, přednesené na XVI. sjezdu KSC, za hlavní prostředek rozvoje socialistické výroby — ale i všech ostatních sfér života této současné společnosti — se považuje nastupující vědeckotechnická revoluce. Vybudování socialismu a komunismu zde vystupuje jako cíl a vědeckotechnická revoluce jako prostředek jeho dosažení. (1981, s. 108.)

Uvedená obecná charakteristika znamená pro současný proces profe-

sionální orientace mnohé nebývalé konkrétní možnosti. Mezi nimi je obzvláště nutno zdůraznit:

— celkově rychlý kvalitativní růst úrovně výroby ve všech základních odvětvích národního hospodářství, především však ve strojírenství a elektroprůmyslu (nástup komplexní mechanizace, resp. automatizace; současně však i vznik mnohých disproporcí, kterými se rozvoj vědeckotechnické revoluce v její první fázi vyznačuje);

— pronikavý růst úlohy lidského faktoru ve výrobě i ve službách (namísto lidí jako bezprostředních výrobců a jejich dílčích kvalifikací se objevují nové role těchto výrobců: jako organizátoři, operátoři, programátoři pracovního procesu — lidé s rozsáhlým všeobecným polytechnickým a odborným vzděláním a rovněž s vysokou pracovní morálkou a aktivitou);

— prohloubení socialistické demokracie (dnes jsou již vcelku zlikvidovány třídní zábrany a selekční mechanismy volby povolání);

— všeobecné zvýšení životní úrovně lidu (hmotné podmínky života mládeže jsou natolik vcelku vysoké, že se v podstatě výrazně neprosazují při volbě povolání; rovněž rozdíly mezi městem a venkovem a mezi jednotlivými oblastmi republiky se stále více stírají a v profesionální orientaci jejich vliv může pozvolna ustupovat);

— rozvoj podmínek — včetně jejich demokratizace — pro neustálé zvyšování vzdělanosti veškeré mládeže (významný počín v tomto směru představuje realizace československé výchovně vzdělávací soustavy podle zásad projektu „Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy“ z roku 1976, který zaručuje všem normálně vzdělavatelným dětem nabytí středního vzdělání; perspektivně jsou činěna opatření pro to, aby většina mládeže v budoucnu nabyla úplné střední vzdělání);

— zkvalitnění procesu centrálního vědeckého řízení všech úseků činnosti socialistické společnosti, včetně oblasti profesionální orientace (socialistický stát nejen centrálně plánuje pracovní možnosti pro rozmístování zdrojů mladých pracovních sil, ale současně prostřednictvím řady orgánů řídí a organizuje dlouhodobý proces přípravy mládeže pro adekvátní volbu profesí a zaujímaní potřebných pracovních míst).

Z výčtu uvedených podmínek je zřejmé, že ve svém celku představují nebývale vhodný rámec pro vskutku svobodnou a uvědomělou volbu povolání každého jednotlivce. Výsledky však, jak prokazují zkušenosti, dosti často nastoleným podmínkám neodpovídají. Prosazuje se přitom řada dalších objektivních a subjektivních faktorů, které předpokládané možnosti a plynulý vývoj dané oblasti komplikují a zpomalují.

Rozhodně za nejzávažnější z těchto faktorů je nutno označit fakt, že nástupní fáze vědeckotechnické revoluce v československé ekonomice je značně rozporná (tak jako jinde na světě, jako přírozený úkaz). Na jedné straně se již v praxi setkáváme s příklady komplexní mechanizace a automatizace, jakož i s náročnými pracovními (i dělnickými) profesemi. Je jisté, že jednou budou převládat. Dnes však stále tvoří malé procento z celkového množství. A tak na druhé straně naprostá většina našich podniků, závodů, družstev atp., má stále provoz založen na mechanické strojní výrobě, kde je práce většinou striktně rozdělena na duševní a manuální. V celé řadě dělnických profesí existuje velký podíl namáhavé ruční práce anebo jednoduchých monotonně se opakujících pracovních operací. A to

všechno ne v nejlepších pracovních podmínkách. Do této výroby a profese je každoročně připravována značná část naší 14leté mládeže. Poznatky z procesu profesionální orientace žáků základních škol ukazují, že čím více jsou uvedené rozpory v jednotlivých odvětvích, provozech, oborech a profesích výraznější, tím vážnější potíže s orientací mládeže do nich jsou.

Výsledky profesionální orientace jsou výrazně ovlivňovány — a často nevhodně — některými sociálními okolnostmi a vlivy. Jak např. prokazují empirické výzkumy, k setrvalým tendencím patří, že tvorbu profesionálních přání, motivů i profesionálních rozhodnutí 14leté mládeže prokazatelně ovlivňuje: sociální původ, vzdělání rodičů, zaměstnání rodičů, místo bydliště (kraj, město — venkov), příbuzní a širší sociální prostředí, příležitosti pro vzdělání a pracovní zařazení v okolí místa bydliště, tradice, pohlaví aj. (Hargaš, 1969; Baláz, 1971; Klímová, 1971; Hřebíček, 1983). Většina těchto vlivů ve svém celku způsobuje, že profesionální rozhodnutí žáků neodpovídají plánovaným směrným číslům v jednotlivých sektorech, resortech i odvětvích československého národního hospodářství. Uvedené vlivy rovněž oslabují orientaci mládeže na dělnická povolání, čímž přispívají k prohlubování základní disproporce současné profesionální orientace.

Řadu problémů nacházíme rovněž na úseku plánování pracovních míst a řízení procesu rozmísťování mládeže do výrobních odvětví, do služeb a jednotlivých profesí. Za nedobrou praxi je třeba považovat to, že v jednotlivých resortech, podnicích, závodech, oborech nejsou vypracovány střednědobé a dlouhodobé výhledy a plány potřeb mladých pracovníků v takových formách, které by mohly být použitelné v procesu profesionálního orientování žáků a jejich rodičů. Pokud se týká každoročních (krátkodobých) plánů potřeb nových pracovníků, pak již roky platí, že podklady pro tyto plány se zodpovědným pracovníkům systému profesionální orientace (odborům školství, odborům pracovních sil, výchovným poradcům, třídním učitelům) dostávají pozdě. Je to ve fázi, kdy v každém běžném školním roce již dávno je rozvinuto zaznamenávání profesionálních rozhodnutí. (V této době by měl být již pravidelně ukončen nábor do tzv. prioritních učebních i jiných oborů, jakož i do celé řady dalších, poměrně obtížně naplňovatelných dělnických profesí). Jako problematický se dále jeví přístup mnohých zainteresovaných činitelů a institucí k plnění stanovených — a závazných — směrných čísel náboru. Zde, na základě tlaku resortů, podniků, závodů a rodičů, a rovněž i na základě benevolence státních a školských pracovníků, existují oproti plánům více či méně výrazné disproporce v rozmísťování: chlapců a dívek; mezi tzv. atraktivními a jinými profesemi; mezi jednotlivými resorty; mezi dělnickými a nedělnickými profesemi aj.

Chceme-li shrnout sociálně ekonomické obtíže, které jsou typické pro dnešní socialistickou profesionální orientaci, pak to lze učinit na základě konstatování, že všechny se vlévají a spoluvytváří ústřední problém této výchovné oblasti — její jádro — jímž je orientace na dělnická povolání a jejich volba. Je známo, že ta je setrvale ve výrazném rozporu s oprávněnými společenskými potřebami a požadavky.

Je však třeba říct, že jednotlivé faktory nemají stejný dopad na úsek profesionální orientace a i na volbu dělnických povolání. V souhlase s O. Pavlíkem označujeme za stěžejní z nich již dříve uvedený, objektivně

existující, rozporný stav mezi charakterem mnohých dělnických povolání (a podmínkami, v nichž se povolání realizují) na jedné straně a vzdělaností, ekonomickou a kulturní úrovní společnosti (z čehož také pramení snaha po náročnějších způsobech profesionální seberealizace) na straně druhé. (1979, s. 181.) Je to logické, že právě řešení uvedeného rozporu představuje i východisko pro uspokojivý průběh výchovy k povoláním — podle potřeb společnosti i podle zájmů jednotlivců. Je nesporné, že hlavním perspektivním mechanismem, který částečně již dnes začíná měnit tvářnost řady dělnických povolání a zlepšovat postoje žáků i rodičů k jejich volbě, je vznik řady vysoce náročných provozů přímo ve výrobě. Významná jsou i nová, na vysoké všeobecně polytechnické a odborné úrovni koncipovaná střední odborná učiliště, která pro tyto provozy připravují vysoce kvalifikované dělnické kádry.

V rozporné realitě současné profesionální orientace však musí působit i další mechanismy, schopné zajistit její zlepšení ihned. Na prvním místě je to společensky angažovaná výchova k volbě povolání. Taková, která je schopna navázat na objektivní ekonomické, politické a sociální tendence, potřeby, záměry a opatření společnosti. Tato výchova k uvědomělé volbě povolání může a musí silou svého angažovaného působení uvedený rozpor zmírňovat a upravovat na přijatelnou mez. Všeobecně se má za to, že v podmínkách socialistické profesionální orientace je to reálně uskutečnitelný úkol.

VÝCHOVNÉ VZDĚLÁVACÍ POJETÍ PROFESIONÁLNÍ ORIENTACE

Cílem socialistické profesionální orientace, jejímž procesem prochází žáci základních škol, je nabytí určité všestranné připravenosti pro volbu povolání. Ta umožňuje svobodný a uvědomělý výběr povolání (studijního směru), jenž je v souladu jak se společenskými požadavky, tak i s osobními předpoklady a zájmy každého jedince. Jak bylo ozřejmeno v předcházejícím pojednání, je dosti obtížné, vzhledem ke stále se zvyšující úrovni výroby, organizace práce a života společnosti, tohoto žádoucího stupně připravenosti dosáhnout. Prakticky je to možné jedině na základě všestranně a náročně uskutečňovaného procesu adaptace žáků na společensko výrobní požadavky, kdy jsou sice především sledovány zájmy společnosti jako celku, ale kde je současně citlivě přihlíženo i k individualitě každého člověka. Východisko pro toto úsilí, které má vpravdě plně výchovný a vzdělávací charakter, pak tvoří optimistická teze, podle níž je naprostá většina lidí mnohostranně nadaná a je schopna si osvojit některou ze širokého okruhu profesí a plně v ní realizovat své nejlepší osobní předpoklady a zájmy. Známa sovětská psycholožka V. V. Čebyševová k tomu říká, že „... je třeba brát v úvahu, že většinu profesí může ovládat každý zdravý člověk, když má zájem a odpovídající přípravu.“ (1974, s. 5.) S jednoznačnou, především pedagogicky akcentovanou koncepcí přípravy na volbu povolání se setkáváme v Německé demokratické republice. Ta je zde, jak říká přední německý pedagog W. Kuhrt, „... podstatným rysem socialistického všeobecného vzdělání; příprava na volbu povolání (výchova k uvědomělé volbě povolání) je imanentní součástí přípravy na povolání.“

(1976, s. 75.) Také v ČSSR je profesionální orientaci mládeže věnována ze strany společnosti zásadní pozornost, jako nedílné součásti komplexní péče o všestranný harmonický rozvoj každého člověka. Se zdůrazněním profesionální orientace jako neodlučitelné součásti jednotného systému komunistické výchovy mládeže se setkáváme např. v dokumentu „Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy“. Z obsahu je zřejmé, že příprava k uvědomělé volbě povolání tvoří přímo jeden z klíčových úkolů současné výchovy a vzdělávání naší mládeže. (1976, s. 4.)

Je-li tedy příprava k uvědomělé volbě povolání součástí a výsledkem celého výchovně vzdělávacího procesu, pak se na ni pochopitelně vztahují i cíle, úkoly, postupy, prostředky, podmínky i procesuální charakter — jako skutečnosti, jež jsou typické pro obecný průběh tohoto procesu. Procesuální charakter výchovy z marxistických pedagogických pozic popsal již před lety A. S. Makarenko. Ukázal, že jeho podstatou je vývoj výchovného kolektivu. Na počátku tohoto procesu stojí společenské a výchovné požadavky, které jsou vychovateli a dalšími činiteli předkládány před vychovávané jedince a kolektivy. Na konci procesu se vychovávaní i kolektivy stávají sami sobě subjekty výchovy — a tudíž si výchovné požadavky kladou sami na sebe (jsou schopni vlastní sebevýchovy). (1952, s. 82—102, 119—120.) Makarenkovo pojetí procesu výchovy je plně akceptováno i současnou socialistickou pedagogikou. (Bakoš, 1977, s. 96—105.) Na úseku profesionální orientace z makarenkovsky pojatého společenského požadavku — jako z jejího výchozího bodu — vychází a na základě jeho vývoje koncipuje proces výchovy k volbě povolání již zmíněný popřední německý pedagogický pracovník W. Kuhrt. (1973, s. 36—38)

V souladu s obecným pojetím procesu výchovy a s přihlédnutím k určité specifice profesionální orientace můžeme stanovit jednotlivé etapy uvedeného procesu takto:

První etapa. V jejím průběhu se žákovi předávají, event. žák sám získává všeobecné polytechnické i specifické profesionálně orientační informace. Společně s nimi je každý žák seznamován i se svými profesionálními předpoklady a reálnými možnostmi. Během informování, při respektování celé řady nezbytných podmínek, uvedené informace plní roli výchovných požadavků. Na jejich základě žák získává jasnou a správnou představu o své profesionální perspektivě.

Druhá etapa. V ní se uskutečňuje neobyčejně složitý pochod zvnitřňování všech předkládaných profesionálních informací (požadavků). Tvoří se zde osobní vztahy a postoje k těmto informacím. Tyto se stávají osobním vlastnictvím a součástí struktury vychovávaných a k uvědomělé volbě vedených žáků. Je žádoucí, aby navozené postoje byly kladné, aby umožňovaly formování přesvědčení o opodstatněnosti a správnosti předkládaných výchovných požadavků (profesionálních perspektiv) a vedly i k tvorbě hlubokých profesionálních zájmů a dalších hodnotných motivů volby povolání.

Třetí etapa. Ve třetí etapě proces profesionální orientace vrcholí. Žák je na základě celého souboru výchovných činitelů, prostředků a vlivů natolik připraven, že může samostatně aktivně, v duchu svého přesvědčení a hlubokého zájmu jít za naznačenou profesionální perspektivou, kterou přijal za svou. Je schopen uvědoměle, a tedy i svobodně, provést akt své

první životní volby povolání. V rámci možností, které u 14letých chlapců a dívek navozuje proces psychofyzického zrání (a které by výchova měla maximálně využít), tito chlapci a dívky přecházejí z role výchovného objektu do zcela nezbytné role výchovného subjektu. Výrazným způsobem se podílí nejen na volbě povolání, ale i na tvorbě své dlouhé životní perspektivy.

Uvedené rozčlenění procesu profesionální orientace má samozřejmě smysl jen v rovině teoretické. Slouží k lepšímu poznání zkoumaného jevu. Samotná praxe je nesrovnatelně složitější a dialektičtější. Jednotlivé etapy v ní probíhají v těsné jednotě, souběžně, event. v určitých údobích vždy některá z nich převládá nad jinými apod.

Naznačené cíle i obsah jednotlivých etap přípravy na volbu povolání se realizují prostřednictvím souboru profesionálně orientačních prostředků. Za základní z nich se považuje všeobecné polytechnické vzdělávání. Na ně pak navazuje zájmová pracovní činnost, společensky prospěšná práce a celý souhrn tzv. specifických profesionálně orientačních činností.

Pro splnění naznačených cílů je rovněž vytvořen rozsáhlý soubor institucí a činitelů. Za hlavní se zdůrazňují škola, výrobní, státní a společenské instituce a rodina.

Závěrem — z celého uvedeného pojednání lze shrnout: profesionální orientace je vskutku složitý, společensko-výchovný jev. Jeho základní charakteristikou je systémovost. Jeho stále hlubší poznávání a konstituování — v teorii i v praxi — si nepochybně zaslouhuje nejvyšší pozornost. Je to totiž základní podmínka dalšího efektivnějšího rozvoje tohoto závažného jevu.

L I T E R A T U R A

- BAKOŠ, L.: Teória výchovy. Bratislava 1977.
- BALÁŽ, O.: K systému komunistickej pracovnej výchovy. *Pedagogika*, XXVI, č. 1, 1976, s. 25—43.
- BALÁŽ, O.: Niektoré problémy výchovy k voľbe povolania na ZDŠ. Bratislava 1971.
- BALÁŽ, O.: Výchova k voľbe povolania — súčasť komunistickej pracovnej výchovy. *Pedagogika*, XXVII, č. 2, 1977, s. 181—198.
- ČEBYŠEVOVÁ, V. V.: Psychologické otázky profesionální orientace žáků. *Výchovný poradce*, č. 4, 1974, s. 1—12.
- Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva. Praha 1976.
- FILÍPEK, J.—RICHTA, R.: Vědeckotechnická revoluce a socialismus. Praha 1972.
- Filozofický slovník. Praha 1976.
- HARGAŠ, M.: Profesionálna orientácia na základnej škole. Bratislava 1969.
- HŘEBÍČEK, L.: Profesionální orientace žáků základních škol. Kandidátská disertační práce. Brno 1983.
- KAHUDA, F.: Integrovaní aspekty výzkumu mládeže o volbě povolání. In: Sborník vědeckých prací Ústavu sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství na PF UK v Praze. Praha 1972, s. 7—31.
- KLÍMOVÁ, M.: Výzkum profesionálních přání, jejich motivace a dalších otázek souvisejících s volbou studijního směru či učebního oboru žáků 9. tříd v Jihočeském kraji a v Praze. In: Sborník vědeckých prací Ústavu sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství na FF UK. Praha 1971, s. 3—111.
- KUHRT, W.: Berufsorientierung in unserer Oberschule. *Pädagogik*, 35, č. 10, 1980, s. 794—799.
- KUHRT, W.—SCHNEIDER, G.: Elternvertreter und Berufsberatung. Berlin 1976.
- KUHRT, W.: K některým otázkám profesionálního poradenství a volby povolání v NDR. *Pedagogika*, XXIII, č. 4, 1973, s. 459—468.

- KUHRT, W.: K problémům přípravy na volbu povolání ve vyučování všeobecně vzdělávacích škol Německé demokratické republiky. In: Školské a profesijné poradenstvo v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti. Bratislava 1976, s. 72—80.
- KUHRT, W.—SCHNEIDER, G.: Příprava žáků na povolání. In: Profesionálna orientácia v socialistických krajinách. Bratislava 1973, s. 35—56.
- MAKARENKO, A. S.: Vybrané pedagogické spisy. Praha 1952.
- MOJŽÍŠEK, L.: Pracovní výchova, polytechnické vzdělávání a profesionální orientace. Praha 1981.
- NOVIKOV, K. A.: K otázce aktivity osobnosti a svobody její volby sociální role. Výchovný poradce, č. 3, 1975, s. 1—10.
- PAVLÍK, O.: Pracovní výchova mládeže v socialistickej spoločnosti. Bratislava 1979.
- PAVLÍK, O.: Vědeckotechnická revoluce, škola a výchova. Praha 1979.
- Příruční slovník naučný. Praha 1962. 3. díl.
- Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XV. sjezdu KSČ a další úkoly strany. In: Sborník hlavních dokumentů XVI. sjezdu KSČ. Praha 1981.
- Zpráva o hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje CSSR na léta 1981 až 1985. In: Sborník hlavních dokumentů XVI. sjezdu KSČ. Praha 1981.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ МОЛОДЕЖИ КАК ОБЩЕСТВЕННО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ

В статье разбирается профессиональная ориентация молодежи до 14 лет. Отмеченная проблема характеризуется как системное, экономически, социально и воспитательно детерминированное явление. Целью его является формирование всесторонней подготовки молодежи к выбору профессии. Основой профессиональной ориентации является решение неантагонистического противоречия между общественными потребностями в рабочих силах, с одной стороны, и индивидуальными интересами молодежи, с другой стороны. Характер этого противоречия требует его решения посредством широко концептуального воспитательно-образовательного процесса, основа которого — всеобщее политехническое образование и воспитание. В социалистическом понимании профессиональная ориентация должна учитывать как общественные требования, так и индивидуальные профессиональные интересы и предпосылки молодых людей.

PROFESSIONELLE ERZIEHUNG DER JUGEND ALS GESELLSCHAFTLICHERZIEHERISCHE ERSCHEINUNG

Im Artikel wird die professionelle Orientierung der Jugend bis zum 14. Lebensjahr analysiert. Das genannte Problem wird hier als ökonomisch, sozial und erzieherisch determinierte Systemerscheinung charakterisiert. Ihr Ziel ist es, eine allseitige Bereitschaft der Jugend zum Beruf und seiner Wahl zu formieren. Die Grundlage der professionellen Orientierung bildet die Lösung des nichtantagonistischen Widerspruches zwischen den gesellschaftlichen Anforderungen an die Arbeitskräfte quellen einerseits und den individuellen Interessen und Voraussetzungen der Jugendlichen andererseits. Der Charakter Widerspruches ist von solcher Art, daß er mit Hilfe eines breit konzipierten Erziehungs- und Bildungssystems gelöst werden muß, dessen Grundlage eine allgemeine polytechnische Bildung und Erziehung bildet. In der sozialistischen Auffassung werden dabei sowohl die gesellschaftlichen Anforderungen berücksichtigt, als auch die individuellen professionellen Interessen und Voraussetzungen der Jugendlichen.